

Seinförir lesarar

JEFFREI
HENRIKSEN
jeffr@post.olivant.fo

Ein orsökinn til, at fjöld av føroyskum børnum dugir órímliga illa at lesa, er einfalt tann, at tey fáa skeiva lesiundirvísing!

Bókstavnir *a* og *æ* hava í føroyskum á allan hátt sama ljóðvirði - uttan í suðuroyarmáli, har ið æ við øllum rímileika kundi verið kallað “seinra *e*.”

Tað er í føroyskum hvørki nakar ljóðmunur á longum *a* og longum *æ* (t.d. “hann *las* bókina” og “*læs* hurðina”) - ella stuttum *a* og stuttum *æ* (t.d. “hann *lastar* bókina” og “*tí læstar* dyr”) - í suður-oyarmáli *e* og *æ* (t.d. *les* og *læs*; *lesti* og *læsti*).

Allir bókstavar, ið merkja sjálvljóð, verða av røttum nevndir eftir tí langa ljóðvirðinum (ikk bert í føroyskum). Tí ørkymlar tað við lít at nevna bókstavin (fyrra) *a* eftir tí stutta ljóðvirðinum og (seinna) *æ* eftir tí langa ljóðvirðinum, tí tá verður *a* sjálvandi nýttur av veikum sálum til at umboða tað stutta/opna sjálvljóðið, og *æ* hitt langa/trengja. - Soleiðis nevna tey hesar báðar bókstavirnar á donskum, sum vit hava fleiri hundrað ára siðvenju at lesa og skriva, men ikki í føroyskum, sum í skrift hjá vanligum fólki hevur lítið meir enn hálva öld á baki; og óumhugsnið føroyskir lærarar halda her

fram við at *júka danska ljóðlæru* í føroyskum.

Hetta hevur eisini borið skeiva frukt: Tá ið eitt nú tjöldur verða órógvað, fara tey av reiðri og *lava* (nú *danskan framburð*!) við veingjunum; kalvi hevur fingið *ravar* (framvegis danskan framburð fyri føroyskan), og Rasmus í *Haraldsundi* er um at venda sær í grøvini. Sjálvt í føroyskum dansi verður nú kvøðið “Hann kann væl at bíta í *bakk*” (fyri “bíta í bak”). - Øll hesi tilvildarlugu dømini eru eftir tilkom-in fólki, ikki hissini: Føroya læraraskúla og Útvarp Føroya umframt dansifeløg. Skúlabørn, sum skuldu verið nóg búgvín til at duga at lesa, renna seg fóst í orðum sum *tara* og *hala*, *yndi* og *lyngi*; og onkur teknað lygmann (átti, um so skal vera, sambært føroyskari ljóðskipan at havt verið *lúgmann*). Hvat merkir orðið *lasafar*?

Vit og skil sigur okkum, at tá ið (fyrra) *a* verður nevndur eftir stutta ljóðvirðinum og (seinna) *æ* eftir tí langa, verða teir bókstavirnar umframt í lesing eisini nýttir í skrift samsvarandi hesum.

Hevur tað vegna skeiva undirvísing verið torført hjá føroyskum skúlabørnum at læra, at bókstavnir *a* og *æ* umboða ymiska merking, men *ikk hvør sít ljóð*, men báðir *bæði* stutt og langt (uttan í fremmandaorðum), so verður hvaðna verri nú, ið vit hava fingið nýtt undirvísingartilfar, *Sílhuna*,

til *byrjanarundirvísing*. Í hesi bók verður í *fyrsta* umfari, har ið hesir bókstavar verða kunnaðir, sligið fast (misfatanin), at bókstavurin æ umboðar (bert) *langt ljóð* og bókstavurin *a* rímliga *stutt ljóð*. Har ið hesin fyrri bókstavurin verður kunnaður á bls. 48, umboðar hann einans long/trong ljóð. Til at festa a-ljóðmerkingina eru á bls. 39 umframt nøkur sernøvn funnin tilík lesorð sum *panda*, *Affi*, *ananas*, *banan* og *kaffi*.

Føroya Skúlabókagrunnur hevur givið út.

Tann illa fjalda, men ranga ætlanin er rættiliga greið: Til langt ljóð nýta vit bókstavin *æ*, men til stutt ljóð *a*. Hetta samtykkir bara ikki við Hammershaimbs stavseting, sum framvegis er almenna stavseting okkara.

Nú ið vit sambært lóg skulu hava ársroyndir upp ígjøgnum allan fólaskúlan, kunnu próvdómararnir (av rættsskrivingarvillum) geva sær far um, hvørjir lærarar halda seg til hesa rongu undirvísingina, og hvørjir ið ikki vilja gera tað.

Fløguna, ið til hoyrir, havi eg ikki hoyrt, men mæ er sagt, at har er misfat-anin fullförd, so at næmingar á byrjanarstöði mest møguliga grundfesta teir lesi- og rættsskrivingartrupulleikar, ið summir lærarar og nú eisini Føroya Skúlabókagrunnur skapa burtur úr hesum bókstøvunum.

Tað hevði ikki verið órímligt, um Mentamála-fyrisingin í hesum lesi-

stórmáli hevði givið boð um, at allir barnaskúlalærarar eins og barnagarðs-pedagogar í Føroyum skulu nevna bókstavar samsvarandi føroyskari heldur enn danskari ljóðlæru.

Einfaldari hevði verið, um landsstýriskonan í skúlamálum í kunngerð kundi staðfest, at í føroyskum skulu bókstavnir *a* og *y* eins og *øll onnur sjálvljóð* verða nevndir eftir tí langa føroyska ljóðvirðinum. - Tað hevði ið hvussu er verið ólíka skilabetri enn, sum talan hevur verið um, at koyra øll børn í skúla at læra at lesa, áðrenn fjöldin av teimum er búgvín til slíkt.

Í tí annars frálíku byrjanarlesibókini *Súluni* verða stóru og smáu bókstavirnar lærdir samtíðis, á somu blaðsíðu; og tað í sær sjálvum er eingin ólúcka. Tað hevði kortini verið nógv rímligari at tikið teir *smáu* bókstavirnar saman, sum báðir umboða sama ljóð, tað sama um tað eigur at verða fram-borið stutt ella langt; tí (seinna) *æ* umboðar líka so væl sum (stóra) *A* sama ljóð sum (lítla) *a*! - Sama er sjálvandi eisini at siga um hitt bókstavaparið, *i/y*.

Børn í yngstu flokkunum duga ikki at síggja orsökina, hví vit stundum nýta ‘fyrra’ og stundum ‘seinna’ - aðra enn ta skeivu, sum *Sílan* leggur upp til og fleiri lærarar tíverri stuðla, at *a* skal umboða tað stutta, og *æ* tað langa ljóðvirðið.

- Heitini ‘stóra’ og ‘lítla’, ‘fyrra’ og ‘seinna’ eiga at bíða, til farið verður undir

rættsskriving ella børnini spyrja.

Mítt tilmæli til Skúlabókagrunnin er: Beinið fyrri hesum rangvørga og næmingaørkymlandi upplagnum av Súluni, og biðið høvundin, sum - hóast mis-takið - hevur prógvað, hvat hon dugir, lata báðar hasar bókstavirnar (gjarna á somu blaðsíðu) *umboða bæði tað langa og tað stutta ljóðvirðið*, sum var her bert talan um tvey ymisk bókstavasnið við somu ljóðmerking, og tað sama við ávikavist (fyrra) *i* og (seinna) *y*, *i* og *y*. - Til lærararnar: Nevnið báðar bókstavirnar eins eftir tí langa ljóðvirðinum (við tað at eftir tí langa ljóðvirðinum verða øll sjálvljóð nevnd, tað sama hvat snið bókstavirnar hava), og undirvísingarúrslitið hjá tykkum roynist tá ólíka betur!

Eins og allir hesir bókstavirnar í byrjanarlesing eita tað sama: *i, y, Í, Ý - ljóðskrivað /uj/*, so eita allir hesir tað sama: *i, y, I, Y - ljóðskrivað /i/*; og hesir: *a, æ, A, Æ* eita eitt og tað sama - ljóðskrivað /ea/ - og einki annað ljóð (men tilskilandi í skrivning *fyrra* og *seinna*).

At læra børn í byrjanarlesing annað enn hetta, ørkymlar børnini og veldur flestøllum føroyingum uttan heilum og hálvum málfrøðingum *óneyðugar eyka lesi- og rættsskrivingartrupulleikar restina av lívinum*.

Orð at enda

Sjálvur havi eg sum mong onnur drúgvur royndir og fekk góð úrslit við at

nevna bókstavirnar sambært føroyskari ljóðlæru bæði í byrjanarlesing og í rættsskriving.

Men - so lógið tað ljóðar - summi halda seg vera komin eftir, at tað eigur ikki at verða bíðað við byrjanarundirvísing í donskum longur enn til 3. skúlaár. Grundgevingin fyrri hesum stendur í minnilutatilsmáli í Áliti um nýggja fólkskúlalóg 1996, bls. 168, at “í 3 flokki duga flestu næmingarnir so hampiliga væl at lesa føroyskt, at *nú kann byrjanarundirvísingin í donskum vera góður stuðul til tess at fremja lesiførleikan*”.

Tað skuldi ikki verið so lógið, at børn hava trupulleikar við at lesa føroyskt eftir danskari ljóðlæru - men kunnu koma á lagið við at lesa tað málið, sum ljóðlæran er skipað eftir.

At annars skilagóðir lærarar ikki fata hetta, men treiskast at halda fram við siðbundnu donsku ljóðlæruni í føroyskari byrjanarlesi undirvísing, er meir enn eg dugi at skilja.

- Ein onnur søga er kortini, at um 10-ára aldur fer fram hjá øllum børnum ein serlig sálarlig menning, sum einki serstakt samband hevur við júst danska lesing. Tað kundi hugsast, at tað er henda menningin, ið ger vart við seg á øllum økjum, í øllum lærugreinum, - og ikki donsk lesing - sum setur gongd á lesiførleikan! (*Heimasíða Skúlablaðsins, mars 2008*)

Smálomb í Australia, nýfóddir grísar í Danmark - og burturbeinan av óynsktum tvillingum

JENIS AV RANA

Í somu viku sum kvinnudagurin varð hildin kunnaðu danskir sjónvarpsrásir okkum um ymiskar ræðuleikar runt heimin. Ikki um stóðu teirra trúgvandi í fjarum londum, sum í hundratali hvønn dag verða dripin vegna sína trúgv. Ella um hvat hendir teimum trúgvandi ella ikki, sum í somu londum, og tey eru ikki fá, vága at tosa ímóti teim ráðandi. Nei, teir ræðuleikarnir hava sjáldan slíkan áhuga hjá almennu Public Service rásunum, at tær kenna sær ábyrgd at bera teir víðari. Vilt tú frætta um hesar og aðrar veruleikar, mást tú sjálvur leita tær vegir at finna teir.

Tíðindini hesar dagar vóru um, hvussu illa

australiumenn- og kvinnur fóru við teirra nýlembdu lombum, sum uttan doyving fingið ull og skinn rundan um kynsgøgnini klipt burtur, til blóðið fleyt. Hetta varð gjørt, fyrri at forða ávisari flugu at leggja egg síni har. Tí hendi tað, var møguleikin stórur fyrri at lambið gjørdist sjúkt og doyði. Mátin tey hinumegin jørðina fóru við hesum neyðars lombum skakaði danir og óivað onnur, og tosað varð um at boykotta ullakeyp úr Australia.

Kvøðið eftir vísti danskur serkønur í grísaheidi á, at hóast satt var, sum sendingin segði, so var her talan um danskan dupult-moral. Hann vísti á, at eins og australiubúgvur mishandlaði smálomb, soleiðis mishandla danir grísar. Uttan doyving verða hesir smáu grísar geldir, fyrri í smakki at toknast keyparum, tá seljast skal.

Í somu viku, meini tað var kvøðið eftir, greiddu serlæknar frá, hvussu teir nú, á donskum sjúkrahús-um megnaðu at uppfylla ynski foreldra, sum bert ynsktu sær eitt barn, men har ultraljóðkanning vísti, at tvillingar vóru á veg. Hegnisliga ber nú til at fara inn og taka annað fostrið, og harvið nøkta ynski foreldranna. Í sendingini vóru nøkur, sum royndu at muta ímóti, men til fánýtis. Eisini her kom ta veika, hesuferð ófóddu barnið, í aðru røð, aftan fyrri sjálvsøkna ynski manna.

Gott at tíðindini um ringu viðferðina av smálombum berast runt knøttin, og fyrri neyðini at hetta fær danir at taka í egnan barm í sambandi viðferðina av smáu grísunum. Men nær vaknar mannættin og sær ræðuleikarnar, sum hvønn dag verða framdir móti tí mest verjuleysa av øllum - ófóddu barninum?

Hvussu leingi megna menn og kvinnur runt heimin at lata eyguni aftur fyrri hesum størsta ræðuleika, søgan veit um at siga? At vit kalt og kyniskt loyva enntá ríku samfeløgum at loysa sosialar trupulleikar við at nokta ófóddum sjálvsagda rættin til lívið? Hvar eru tær røddir, sum dag og nátt áttu at talað at og tosað sak hesa veiku?

Hvi velja so mong tøgna?

p.s.
fløvandi var at hoyra, at millum tær 100 kvinnurnar, ið møttu í Norðurlandahúsinum kvinnudagin, vóru nakrar, ið valdu at verja tað ófódda. Og vitanin um, at tær 120, ið sama dag møttust í Skálabotni manna garð um tey veiku, birtir vón fyrri komandi ættarlið.

Barsilspengar

PALLI
DALSGAARD

Tað mundi mangur stúrsa við, sum lurtaði eftir útvarpinum páskaaftan, har viðbót til lögtingslimir ið høvdu fingið barn var til umrøðu.

Ungur, vællærdur, nývaldur lögtingsmaður, varð av útvarpsmanninum spurður um hesa skipan, tí funnið var útav, at lögtingskvinna ið farin var í barsilsorlov, fekk kr. 37.000,- um mánaðin, meðan lögtingsmaður, ið eisini var farin í somu orlov fekk einans kr. 26.000,- haldi eg tað var.

Tað sær út til, at aftaná hvørt nýval er tað fyrsta, ið gjørt verður, at tey ið eru so heldig, at tey eru komin inn um tinggátt, fara fyrst at hugsa um seg sjálvan. Aftaná næstseinasta val var tað eftirlønin hjá landsstýrismonnunum ið mátti hækkað, tí hon var ov lág. Huga sær til, at fáa kr.

37.000,- um mánaðin fyrri at gera einki. Tí at passa eitt barn er ikki nakað stør-arbeiði. Tær føroysku mammurnar passaðu uppi 10 børn og gjørdu nógv annað, tær fingið onga krónu. Tað, sum ger ójavnan millum hesi bæði lögtingsfólkini er eitt hol í lógini, sum má fyrri alt í verðini fáast í rættlag. Og tað verður eisni rætta, tað frykta vit ikki fyrri, bæði mugu fáa tað hægri talið. Men tá tað snýr seg um hin endan av fólkinum, tá liggur ikki so væl fyrri at fáa nakra broyting. Tá eru allar møguligar umskyldningar um, hvussu teirra skipanir eru og tær kunnu ikki broyast. Tað sær út, sum at gjøgvin millum tey háløntu og tey lágløntu blívur bara størri og størri, óansæð hvør kemur frammat. Eingin torir at taka toppin av ísfjallinum og flyta hann har brúk er fyrri honum.

Hesa skipan ið øll gjalda til, skuldu øll fingið útgoldið eins. Eina upphædd, ið var at liva við.